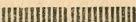

та що їй слід осягнути їй питому ціль і якраз тому вона — незалежна від державної примхи". Доказ цього, до чого може довести примха державної влади щодо подружжя та родини — це сумний стан молоді в С. Р. С. Р. Кореспондент „Осерваторе Романо“ в 1930. р. доносив, що там є 9 мільйонів безпритульних дітей, що живуть у жахливій матеріальній нужді. — Це вислід політики більшовицької влади супроти подружжя й родини, яка своїм законодавством звела подружжя до звичайнського цивільного довільно розривного контракту та державного монополю виховувати дітвому й молодь. Для характеристики теперішніх нерадісних умовин родинного життя в Совітах, що в них воно опинилося через державне більшовицьке законодавство, нехай послужить нотатка „Нового Часу“ ч. 19. з 27. I. 1936 п. з. „Сім'я в Совітах“: „Цікаву картину з життя в Совітах подав цими днями за „Ізвестіями“ варшавський „Курієр Поранні“: „Якийсь Сергій Іванов, злодій-рецидивіст, що по тюрях і домах примусової праці провів понад 10 літ, пошукує своєї донечки, яка прийшла на світ з подружжя, заключеного під час короткого побуту на волі.

(Далі буде).

Д-р Володимир Левицький

СВОБОДА ВОЛІ В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ФІЗИКИ.

Сучасна фізика, така революційна у своїх основах, спеціально в атомістиці, змінила наші погляди навіть на таку, здавалося б, непохітну зasadу, як закон причиновости. Теорія релятивності, а ще більш квантова механіка, що завдячує свої основи геніальному німецькому фізикові Максові Плянкові, і такі її концепції, як досліди de Broglie, Schrödinger'a, Heisenberg'a та інших над т. зв. механікою й теорією матеріальних хвиль, виявили, що в світі електронів, тих найменших цеголок, з яких збудований світ, перестають обовязувати з повною строгістю ті закони, що кермують макрокосмом, тобто світом, з яким постійно маємо до діла. Залізний закон причиновости, якому підчиняються усі явища макрокосму, та який позволяє з математичною докладністю предсказати, що з таких то й таких причин мусить слідувати такі то й такі наслідки, тратить своє значіння в мікрокосмі, тобто в світі електронів (позіtronів, невтронів). Тут ніколи не можна з гори знати, чи електрон у даному моменті найдеться в такому то місці чи ні, або чи матиме таку то скорість, чи ні; тут закон причиновости залишає своє значіння, а всі закони мікрокосму стають тільки пересічними, статистичними законами. Головна причина в тому, що коли в макрокосмі наші обсервації при помочі відповідних мір чи знаряддя не мають ніякого впливу на хід явища, то при обсервації мікрокосмічних проявів ми самі враз із нашим, хоч би як прецезійним знаряддям силою факти заколочуємо цей мікрокосмічний світ, зміняємо раз-у-раз умовину

того світу, так що про об'єктивний хід самого явища та про об'єктивні обсервації можливість кавзального обчислення висліду з гори не може бути мови. Це має також — як вказав великий данський фізик Bohr — першорядне значення і для біольогічних проявів живого організму, що в дійсності є тільки мікрокосмічними процесами, і тому ніколи обсервація, хоч би за поміччю і як прецизійних інструментів не розвяже без решти загадки життя, а навпаки, може його знищити. Доказує це хоч би такий факт: що глибше вдираємося в тайни життя (звіринного чи рослинного), напр. за поміччю якнайделікатніших скальпелів (отже механічно), чи за поміччю термічних або електричних способів, то легше вбиваємо життя, а оживлена матерія вкінці вмирає і стає неоживленою матерією; а до такої пристосовуються вже інші закони фізики та хемії (напр. розклад, гниття, тощо).

Коли ж, як бачимо, закон причиновости в матеріальнім світі задержує своє принципіальне значення і можна його застосувати без застережень тільки при макрокосмічних проявах мертвої та оживленої матерії, а в мікрокосмі тратить він свою вагу в користь статистичних, пересічних висновків, а вже зовсім без застережень не дастися примінити в біольогічних мікрокосмічних процесах, то мимохіть насувається питання, як дивиться сучасна наука природи (фізики) на справу свободи волі й її відношення до закона причиновости.

Тим питанням присвячує багато уваги згаданий уже вгорі великий Плянк (Planck), геніяльний реформатор фізики, творець теорії квантів, лявеат Нобля, а тепер президент найвищої німецької наукової установи, т. зв. Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft. Цей великий ум на схилку свого віку (тепер має він 78 рік) дає синтезу всіх останніх осягів фізики, де він був сам „*magna pars*“, та намагається вказати послідовності, які вони можуть і мусять мати для нашого світогляду, теорії пізнання, етики й т. ін. В цілому циклю чи то публичних доповідей як президент вище згаданої установи, чи брошур розглядає він згадані питання з повною силою та глибиною аргументів, немов би бажав у них лішити завіщання трудів своєго пребагатого на успіхи життя. Згадаю тільки про його виклади, як „*Physikalische Gesetzlichkeit im Lichte neuerer Forschung*“ (1926), „*Das Weltbild der neuen Physik*“ (1930), „*Der Kausalbegriff in der Physik*“ (1932), „*Die Physik im Kampf um die Weltanschauung*“ (1935) і т. н., щоб звернути увагу читачів на ті перлини глибоких, а до того шляхетних поглядів, що їх висловлює й обосновує Planck¹⁾.

Ось переді мною найновіша, може найінтересніша брошура (виклад) старенького фізика-фільософа, що суворенно, але вже „*sub specie aeternitatis*“ дивиться на життя; це брошурука під заголовком „*Vom Wesen der Willensfreiheit*“ (Leipzig 1936, сторін

¹⁾ Reine Gesinnung und ein guter Wille — це за Плянком незнищимий скарб, найвище щастя, вічна вартість людини. Відомий цитат Гете: „Wer immer strebend sich bemüht, Den können wir erlösen“ це мотто, що його заблоки вживає Плянк.

30).“. На цю доповідь рад би я звернути увагу тих наших людей, що ще не забули, що людина живе не тільки насущним хлібом.

Не думаю тут переповідати змісту тієї багатомовної, хоч маленької книжечки, бо тоді треба б направду перекласти її сторінка за сторінкою, слово за словом. Хочу тільки коротко подати погляд на свободу волі, до якого доходить автор.

Чи в життю людини обов'язує закон причиновости, чи ні? А коли обов'язує, то як його погодити зо свободіною волею, що про її існування ми чайже переконані? І ось автор дає дуже інтересну відповідь (на основі міркувань, які засновує у своїй брошурці — викладі).

Супротивність між строгою причиновістю й свободою волі тільки позірна, а всі труднощі лежать виключно у відповідному сформулюванню проблеми, все залежить від точки, з якої обсервуємо. Коли дивимося із зовні на діла другої людини, то чужа воля є дійсно звязана законом причиновости і при достатнім знанню передумов та достатнім розвитку нашої власної інтелігенції можемо діла чужої людини розуміти як конечний вислід причиновости й предсказати їх хід у всіх подробицях. — Коли ж іде про нас самих, себто обсервацію нас із внутра, то причиново можемо розуміти наші діла (діла нашої волі) тільки для минувшини; для будучих діл наша воля є зовсім свободна, а наші власні будучі діла — хоч бий як точно ми самих себе знали та розуміли — не дадуться ніколи вивести без решти з теперішнього стану та впливів довкілля. Ніяка інтелігенція, ніяка наука чи знання не може нам без решти згори розяснити, як ми діятимемо в якихось означених будучих обставинах життя. В майбутніх наших ділах не рішає закон причиновости (той закон, що наші діла pro praeterito може вияснити без решти): тут рішає про наш свободінний, вільний вибір інший провідник, що діє не тільки на наш розум, але й на волю, чинник — що в даних моментах дає напрямну нашим ділам. Цей провідник то етика, що до причинового „мусить“ додає своє моральне „так треба“ — а це вже не підчиняється законові причиновости. А хоч етика не спирається на знання, однак цілком від знання (науки) не дастися вона відділити й ніколи не може бути з ним у суперечності.

Однаке тоді, коли наука (знання) є для всіх культурних народів одна, то етика є у різних народів та в різних часах різна. Отже що рішає про вартість етики? На думку Плянка, найвартісніша та етика, що в практичнім життю найдовше вдержується (подібно як у науці та теорія є найліпша, яка найліпше відповідає досвідові), ця етика, якої представники не вагувалися своєю смертю потвердити її силу та велич, як Сократ та Ісус Христос. — На жаль, як це з сумом підкresлює Плянк, під нинішню пору є багато визначних авторів, що проповідують високі правила, та ідеали, однаке зовсім далекі від того, щоб витягати з них конsekвенції для власних діл.

І ще до одного висновку доходить Плянк у своїх міркуваннях

ваннях. Кожний із нас несе сам у собі свою судьбу свободідно; ми стоїмо посеред довкільного життя і приневолені ставитися якось до кожної справи, однаке зовсім згідно з нашим свободідним рішенням. За це ми цілковито відповідальні, і ніякий закон причиновости не може звільнити нас від тієї відповідальності.

Всі наші діла в минулому можна все зрозуміти за становища причиновости, наші майбутні діла є свободідні, звязані тільки законами етики. Тому нема суперечності між законом причиновости й свободою волі, тільки треба до них обох підходити з відповідної точки погляду, чи обсервації. Свої міркування, що торкаються одиниці, поширює врешті Плянк і на суспільство, і на увесь народ. Як існує воля одиничної людини, так само існує спільна воля цілої нації, (народня воля); це не тільки сума волі одиниць, а збірна воля цілої нації і нема сумніву, що для тієї збірної волі в часі й просторі існують анальгічні закони, як для кожної людини зокрема. Історію якоїсь нації може дана нація розуміти причиново тільки для своєї минувшини; будучину нації годі колинебудь і денебудь зрозуміти тільки з самих наукових міркувань. І тому воно хибно розвязувати питання занепаду чи розвитку нації тільки за поміччу історичних дослідів. Та проте одне можна напевно сказати, а саме, що майбутність належить до тієї генерації й до тієї нації, що має до того волю зуміє її виявити.

Стільки Плянк. Такі головні ідеї його доповіді. Думаю, що цей короткий огляд однієї з найцікавіших брошур великого вченого, його безпристрасний, однаке оптимістичний тон, його глибоке вдумання в найбільш скомпліковані тайни людської психіки повинні зацікавити широкі круги нашої суспільності, а бодай тієї її частини, для якої царина духа це не пустий звук, а навпаки, головний зміст життя. А тоді може завдяки трудам одного з найбільших умів сучасної Європи вийде як не моральне піднесення духа й у нас, то бодай зрозуміння, що наша майбутність залежить тільки від нас самих та нашого свободідного рішення. І тому саме позволив я собі звернути увагу нашого громадянства на останню брошуру Плянка.

Проф. д-р Вальтер Гец (Goetz)

БІЛЯНС ІТАЛІЙСЬКОГО ФАШИЗМУ*

Ми, люди старшого покоління, бачили вже Італію давню, а тепер глядимо на Італію нову. Насувається питання, чи справді це зовсім інший край і зовсім інші люди, що їх маємо перед собою, і чи народ за дві десятки літ може змінитися до основ. Чи спокійну вегетацію можна перетворити в існування з найви-

* Ця стаття вміщена в німецькім берлінськім журналі „Hilfe“ Ред.